

Obsah

Slovo úvodem.....	11
ODDÍL PRVNÍ: Jedenáct vstupních meditací o výkladu, vymezení a povaze renesance	15
ODDÍL DRUHÝ: Na přelomu epoch	47
Dante Alighieri: básník a filosof	48
Úvahy nad filosofickými aspekty <i>Božské komedie</i>	51
Dantova politická filosofie	63
Politická filosofie Marsilia z Padovy	96
ODDÍL TŘETÍ: Povaha filosofické tvorby humanistů 14. a počátku 15. století.....	115
Úvod k humanismu	115
Filosofické aspekty díla Franceska Petrarcky.....	143
K profilu filosofického myšlení Coluccia Salutatiho a Leonarda Bruniho.....	156
ODDÍL ČTVRTÝ: Dílo Mikuláše Kusánského	177
I. Chronologie Mikulášova díla.....	177
II. Formální stránka Kusánova díla	181
III. Charakteristika první dekády Kusánovy tvorby	184
<i>Promluva In principio erat Verbum</i>	186
<i>Promluva Ibant magi</i>	213
<i>Nekonečnost v Mikulášových promluvách z první dekády jeho tvorby</i>	222
IV. Panorama Mikulášových spisů od <i>De concordantia catholica</i> po <i>De apice theoriae</i>	230
A) První období Kusánovy tvorby (pokračování).....	233
<i>De concordantia catholica</i>	233

<i>De docta ignorantia</i>	246
<i>Promluva Dies sanctificatus</i>	290
<i>De coniecturis</i>	301
<i>De Deo abscondito</i>	351
<i>De quaerendo Deum</i>	354
<i>De filiatione Dei</i>	360
<i>De dato patris luminum</i>	365
<i>De genesi</i>	371
<i>Apologia Doctae ignorantiae</i>	373
B) Druhé období Kusánovy tvorby	383
<i>Idiota de sapientia</i>	384
<i>Idiota de mente</i>	390
<i>Idiota de staticis experimentis</i>	408
<i>De visione Dei</i>	412
<i>De pace fidei</i>	419
<i>Cribratio Alkorani</i>	424
<i>De beryllo</i>	427
C) Třetí období Kusánovy tvorby	443
<i>De aequalitate</i>	443
<i>De principio</i>	446
<i>Triologus de possess</i>	450
<i>De non aliud</i>	467
<i>De ludo globi</i>	476
<i>De venatione sapientiae</i>	492
<i>Compendium</i>	506
<i>De apice theoriae</i>	518
V. K typologii moderních interpretací díla Mikuláše Kusánského ...	528
Použité zkratky a vysvětlení struktury odkazů z primární literatury ...	559
Jmenný rejstřík	561

Slovo úvodem

Sedmnáct let po prvním dílu *Cest evropského myšlení* vychází konečně i díl druhý. Plánoval jsem jej dokončit mnohem dříve, ale zabránila mně v tom řada vážných překážek. Tou největší bylo onemocnění těžkou chorobou. Neboť zápas s ní a jejími nejen fyzickými, ale i psychickými důsledky mě po dlouhou dobu znemožňoval na již započaté práci intenzivně pokračovat. Současně jsem musel překonávat obtíže, plynoucí z celoživotního očního onemocnění, jež vyvrcholilo stavem praktické slepoty. Účinná pomoc bližních, přátel a kolegů a v poslední době i nasazení nejnovějších vymožeností audiovizuální a počítačové techniky mi umožnilo dokončit nejenom tento druhý díl *Cest evropského myšlení*, nýbrž připravit do značné míry i text dílu třetího, který bych chtěl odevzdat do tisku v nejbližší možné době. Díky svým handicapům jsem poznal sílu lidské solidarity a pomoci. Svému bratru Karlu Flossovi bych chtěl poděkovat za cenné myšlenkové podněty i za neúnavné načítání množství odborných textů, jež jsem při koncipování své knihy zohledňoval a využíval. Za tuto četbu jsem vděčen i Ivaně Bortlové. S vyhledáváním a zpracováním latinských textů a potřebných citací v poznámkovém aparátu mi pomáhal zvláště Aleš Dvořák a částečně též Jan Janoušek. Na přípravě rozsáhlého poznámkového aparátu a na vytěžování citací z primární a sekundární literatury se mnou kromě nich spolupracoval též Jiří Michalík a v některých případech i Evžen Stehura. Při závěrečné redakci rozsáhlého textu *Aktérů* se mnou intenzivně spolupracoval Otakar Bureš. Protože jsem všechny texty namlouval do diktafonu, z něhož musely být přepisovány do počítače, muselo je několik osob opisovat a spolu se mnou potom opravovat a doplňovat. Celý rozsáhlý rukopis by nevznikl bez pomoci širokého okruhu dalších spolupracovníků, jež si nyní dovoluji v abecedním pořádku vyjmenovat. Rád vzpomínám na spolupráci s Dagmarou Bohušovou-Koutnou, Veronikou Bereckovou, Janem Buráněm, Michaelou Kolářovou, Karolinou Kopeckou, Janou Koutnou, Hanou Kovářovou, Kristýnou Křeháčkovou, Janem Makovským, Magdalenou Milatovou, Evou

Jedenáct vstupních meditací o výkladu, vymezení a povaze renesance

Text prvního oddílu druhého dílu *Cest evropského myšlení* není pokusem o systematický úvod do myšlení a tvorby epochy humanismu a renesance, nýbrž obsahuje jen několik obecnějších poznámek k tématu a okruhům, jež budou v dalších oddílech tohoto a posléze i třetího dílu trilogie pojednány konkrétněji a specifikovaněji. Meditace 1–4 zahrnují základní orientační informace o metodě výkladu dějin myšlení a o vymezení epochy humanismu a renesance, přičemž v meditacích 5–11 stručně charakterizují některé aspekty humanismu, a zvláště renesance, jimž budu v dalších oddílech obou dílů věnovat rozsáhlejší úvahy.

Meditace 1. Výzkumy a interpretace dějin filosofie a vědy v posledních desetiletích ukázaly, že je nelze chápat ani jako proces trvalého kvantitativního růstu, tedy jakéhosi zákonitě stupňovitého přibližování se k pravdě a stále úspěšnějšího osvobozování se od bludů a omylů, ale stejně tak ho nelze pojímat jako střídání nějakých epistém¹ či základních paradigmat,² které ovládnou pole lidského vědění a pak z něho opět ustoupí. Domnívám se, že

¹ Mám na mysli především Foucaultův spis *Les mots et les choses* (Paris 1966; český překlad: *Slova a věci*, Brno 2007), v němž tento představitel francouzského strukturalismu, jež Henri Lefébvre nazval „novým eleatismem“, vykládá podoby a proměny vědění v jednotlivých epistémách (jakož i povahu věd, jež se v nich konstituovaly) v Evropě zhruba v 16.–19. století.

² „Antievolucionistickou“ pozici ve sféře dějin vědy ztělesňuje především vlivné dílo Thomase Kuhna *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago 1968; český překlad: *Struktura vědeckých revolucí*, přel. T. Jeníček, Praha 1997), které uvedlo do společensko-vědní literatury termín „paradigma“. Německý teolog a filosof Hans Küng pak vypracoval paradigmatické pojetí dějin teologie, jež může být inspirující i pro periodizaci a chápání evropských duchovních dějin vůbec: *Theologie wohin? Auf dem Weg zu einem neuen Paradigma*, vyd. H. Küng, D. Tracy, Zürich – Köln 1984; zde především studie: H. Küng, *Was meint Paradigmenwechsel?*, s. 19–25; H. Küng, *Paradigmenwechsel in der Theologie. Versuch einer Grunderklärung*, s. 37–75; *Das neue Paradigma von Theologie. Strukturen und Dimensionen*, vyd. H. Küng, D. Tracy, Zürich – Köln 1984.

metodologie zkoumání a výkladu dějin filosofie, ale i celkové dobové pohyby vědění, by měla představovat překonání obou těchto postojů. Myslím, že lze pracovat s představou, že každá kulturní epocha – vzhledem k obsahu všech dílů *Cest evropského myšlení* jde o středověk, renesanci a novověk (17. a 18. století) – má svou typickou a specifickou myšlenkovou stavbu, která však vznikla i z „materiálu“ epoch předchozích.¹

Ačkoliv má každá tato stavba svou vertikální strukturu, je komponována z ideových proudů a tradic, jež mají i svou nepochybnou vnitřní kontinuitu, procházející dějinnou řadou těchto struktur, a představují tak horizontální souvislosti nepřerušené střídáním a proměnami oněch vertikálních myšlenkových architektur. Tyto ideové souvislosti, prostupující jednotlivými epochami, ztělesňují různé tradice, vzhledem k předmětu našeho bádání například široce rozvětvenou linii novoplatónského myšlení. Neznamená to samozřejmě, že by ideové tradice, procházející určitou novou kulturní epochou, nebyly „pobytem“ v ní proměněny a obohaceny o nové kvality. Proto například v nejrozsáhlejší oddíle této knihy, jež se týká Mikuláše Kusánského, vycházím z metodologického předpokladu, že jeho dílo je třeba nahlížet jak „vertikální“ optikou zhodnocující specifičnost a novost epochy, jež vzniká i jeho zásluhou, tak i optikou „horizontální“, která odhaluje dějinné souvislosti, v nichž se sledované inovace zrodily.

Jsem přesvědčen, že nelze pracovat jen s představou permanentní kontinuity,² ani pouze s představou epistemální či paradigmatické diskontinuity. Pokud můžeme v tomto smyslu mluvit o transformující se (a tudíž určitým způsobem diskontinuitní) kontinuitě, pak spíše než o vývoji je vhodnější mluvit o pohybu³, v němž může dojít často i ke stagnaci, ba k úpadkům, k propadům do zapomenutí, ke krizím, ale i k inspirujícím návratům a k novým, překvapujícím obnovám, jež znamenají vzepětí obohacené novými ideovými kvalitami. V tomto kontextu lze například rozumět slovům K. Jasperse, že moderní filosofii bude ještě dlouho trvat, než dospěje k oné

¹ S tímto výkladovým pojetím jsem začal pracovat již ve své knize *Proměny vědění* (Praha 1987), kde jsem se výlučně oprávněnosti progresivisticky vývojového schématu ostentativně vzdal již v samotném názvu knihy.

² Je však důležité si uvědomit, že evolucionismus je především kontinuitou změn, nikoliv realit, jež v procesu vývoje vznikají. Evolucionismus nemá rád „zázrak“ vzniku vsutku nového (leda by připustil totální kontingenci), neboť jako progresivistický světový názor neinklinuje k akcentování jakýchkoliv konstant či kontinuálních fenoménů (jež jsou pro něho formami konzervativního antidynamismu).

³ Pokud někdy ve výkladu užívám slovo vývoj, mám na mysli onen – v textu dále charakterizovaný – pohyb, a činím tak jen z formálních důvodů, abych termín pohyb varioval.

hlubinně, již představovala spekulace Platónova,¹ a proto Paul Ricoeur mohl prohlásit, že ač je to paradoxní, ten, kdo chce dnes „jít za“ ontologií, je vrhán zpět k těm Platónovým dialogům, v nichž kritizoval sám sebe i ontologii.²

Meditace 2. Po tomto krátkém metodologickém úvodu přistoupím k pojmovému vymezení renesance a manýrismu, neboť používáme-li tyto termíny, musíme si uvědomit, že kromě označení určitých časově limitovaných, a tudíž historicky jedinečných epoch v dějinách kultury,³ mají oba i určitý obecnější význam. Již po více než dvě století se o renesanci mluví všude tam, kde se oproti dosavadnímu stavu rodí něco nového, co však zároveň legitimizuje svůj zrod (a tudíž svou existenci) bytostným – a proto nikoliv jen marginálním – sepětím s něčím, co se odehrálo v minulosti (pročez mluvíme o různých renesancích). V postmoderním kontextu dostal obdobný obecný význam i termín manýrismus, který neoznačuje jen určité období v kulturních dějinách Evropy mezi lety 1540 až 1620, nýbrž bývá používán i k označení onoho stadia ve vývoji jednotlivých velkých epoch, v němž dochází k jejich kritice na bázi jejich vlastních principů. V tomto smyslu chápe například Umberto Eco postmodernu jako manýrismus moderny.⁴

Již v prvním dílu *Cest evropského myšlení* jsem psal o tom, že v dějinách evropské kultury lze hovořit o několika renesancích. Ve vzpomenutém dílu jsem pojednal o tzv. karolínské renesanci probíhající v 9. století⁵ a o tzv. středověké renesanci 12. století.⁶ Hovoříme-li v dějinách umění o protorenesanci (v malířství především v souvislosti s dílem Giotta di Bondone a jeho

¹ „Filosofické myšlení, na rozdíl od vědy, nemá ani charakter vzestupného procesu. Jsme jistě mnohem dále než řecký lékař Hippokratés, ale sotva můžeme říci, že jsme dále než Platón. Pouze v materiálu vědeckých poznatků, které Platón používal, jsme dále. V samotném filosofování jsme však sotva k němu dospěli“; K. Jaspers, *Úvod do filosofie*, Praha 1996, s. 8. Viz též K. Jaspers, *Die grossen Philosophen*, München – Zürich 1992, s. 311: „Durch ihn verwandelte sich die Philosophie im Rückblick auf Vorgänger und im Hinblick auf das geistig Gegenwärtige zu dem fortdauernden Leben. Alle Späteren sind hineingeboren in das, was Plato begonnen hat.“

² P. Ricoeur, heslo „Ontologie“, in: *Encyclopaedia Universalis*, Paris 1996, díl 16, s. 910: „Le paradoxe est que la pensée, qui veut penser, au-delà de l'ontologie, se trouve ramenée aux dialogues dans lesquels Platon s'était fait critique de Platon et de l'ontologie.“

³ K této problematice v dějinách naší kultury viz J. Válka, *Manýrismus a baroko v české kultuře 17. a 1. pol. 18. století*, in: *Studia Comeniana et Historica (SCeH) VIII*, 1987, s. 155–213.

⁴ E. Greber, B. Menke, *Manier – Manieren – Manierismen*, Tübingen 2003.

⁵ P. Floss, *Cesty evropského myšlení I. Architekti křesťanského středověkého vědění*, Praha 2004, s. 79–81; dále jen *CEMI*.

⁶ P. Floss, *CEMI*, s. 149–154.